

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ПРЕДМЕТУ ПІДКУПУ ПРАЦІВНИКА ПІДПРИЄМСТВА, УСТАНОВИ ЧИ ОРГАНІЗАЦІЇ (СТ. 354 КК УКРАЇНИ)

ОВОД Катерина Костянтинівна - Харківський національний університет внутрішніх справ

УДК 343.352

Стаття посвячена побудові кримінально-правової характеристики неправомірної вигоди як предмета преступлений, передбачених ст. 354 в актуальній редакції Уголовного закону. Осуществлено обобщение современного понимания предмета преступления, установлено природу неправомірної вигоди и проведен анализ возможности признания ее предметом указанных преступлений.

Ключові слова: корупція, підкуп, неправомірна вигода, предмет злочину, засіб вчинення злочину.

Постановка проблеми

Насьогодні одним із найважливіших завдань правоохоронних органів України є забезпечення ефективної протидії корупційним проявам, у тому числі шляхом притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності. На виконання таких завдань вітчизняний законодавець ратифікував низку міжнародно-правових документів та імплементував їх положення у національне законодавство України. Зважаючи на те, що запроваджена законодавцем імплементція норм міжнародно-правових конвенцій у вітчизняне кримінальне законодавство, як свідчить слідча та судова практика, насьогодні поки що не привела до очікуваних результатів, новели закону про кримінальну відповідальність потребують ґрунтовних наукових досліджень, перегляду усталених у науці кримінального права поглядів та напрацювання практичних рекомендацій для правозастосовних органів. Це повною мі-

рою стосується і підстав кримінальної відповідальності за злочин, передбачений ст. 354 КК України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Окремі аспекти кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації були висвітлені у роботах П. П. Андрушка, О. Ф. Бантишева, Ю. В. Бауліна, Ю. В. Гродецького, О. О. Дудорова, О. О. Житного, В. М. Киричка, О. М. Литвинова, В. І. Тютюгіна, Є. О. Письменського, Є. Л. Стрельцова, М. І. Хавронюка, П. В. Хряпінського, Ф. В. Шиманського, О. М. Юрченка та інших провідних учених. На рівні самостійного кримінально-правового дослідження склад злочину, передбачений ст. 354 КК України, досліджувався в роботі О. О. Кашкарова (2012).

Незважаючи на значний науковий доробок, нещодавнє реформування положень КК України обумовило необхідність здійснення нового ґрунтовного наукового дослідження підстав кримінальної відповідальності за підкуп працівника підприємства, установи чи організації.

Зокрема, ще до зовсім недавнього часу ознаки предмета досліджуваного злочину не викликали дискусій. Достатньо велика кількість наукових досліджень у принципі привела до однотайного розуміння всіх ознак складу цього злочину, зокрема і стосовно предмета. Але із внесенням змін до КК, пов'язаних із протидією корупції, та

віднесенням цієї статті до переліку норм, що передбачають корупційні злочини, дискусійність певних положень стосовно ознак предмета значно актуалізувалася, а положення більшості досліджень втратили свою новизну. Адже з огляду на положення чинного КК, місце предмета цього складу злочину зайняла неправомірна вигода, природа якої відрізняється від колишніх предметів цього злочину. Крім того, у зміст ст. 354 КК було внесене нове злочинне діяння, місце в складі якого неправомірної вигоди потребує окремого дослідження.

З огляду на це, **метою даної статті** є побудова кримінально-правової характеристики неправомірної вигоди як предмета злочинів, передбачених ст. 354 КК, що передбачає узагальнення сучасного розуміння предмету злочину, з'ясування природи неправомірної вигоди та аналізу можливості визнання її предметом вказаних злочинів.

Виклад основного матеріалу дослідження

У кримінальному праві проблема вивчення предмета злочину завжди знаходиться в центрі уваги. Однак досі тривають спори щодо визначення предмета злочину. Наприклад, О. М. Трайнін вважав, що предмет злочину – це ті речі, у зв'язку з якими чи з приводу яких здійснюється злочин, але у відмінності від об'єкта злочину предмета не заподіюється шкода [1, с. 178–179]. М. І. Загородников стверджував, що предметами злочину необхідно вважати ті речі матеріального світу, впливаючи на які, суб'єкт наносить шкоду об'єкту злочину [2, с. 56–58]. Є. А. Фролов, розглядаючи предмет злочину як елемент суспільних відносин, зробив висновок, що під предметом злочину слід розуміти такі предмети чи речі, що є матеріальним приводом, умовою або свідченням існування певних суспільних відносин і за допомогою вилучення, знищення, створення або видозміни яких заподіюється шкода об'єкту злочину [3, с. 222]. М. І. Панов вважає, що предмет злочину – це предмети, речі матеріального світу, що виступають матеріальною формою вираження (субстратом) суспільних відносин або необхідною умовою, передумо-

вою чи свідченням існування і нормального функціонування суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законом від злочинних посягань [4, с. 12].

Однак, слід зазначити, що чимало представників сучасної теорії кримінального права вважає, що під предметом злочину можна розуміти не тільки речі матеріального світу, впливаючи на які, спричинюється шкода об'єктові злочину, а й інші субстанції. Так, наприклад, О. Е. Радутний зазначає, що під предметом злочину слід розуміти явище об'єктивного світу (річ, інформацію, енергію і т.п.), з певними властивостями якого кримінальний закон пов'язує наявність у діях особи ознаки конкретного складу злочину [5, с. 187]. До науковців, які підтримують таку позицію, відносяться Є. В. Лащук [6, с. 59], О. С. Самойлова [7, с. 185–187]. Наприклад, Є. В. Лащук вважає предмет злочину факультативною ознакою об'єкту злочину та розуміє під ним матеріальні цінності (які людина може сприймати органами чуття чи фіксувати спеціальними технічними засобами), з приводу яких та шляхом безпосереднього впливу на які вчинюється злочинне діяння [6, с. 157].

Розуміючи предмет як матеріалізоване і нематеріалізоване благо, Є. В. Фесенко дає йому таке визначення: «Предмет злочину – це один із різновидів людських благ, матеріалізовані утворення, безпосередньо діючі (впливаючи) на який способом його вилучення, знищення, створення, зміни вигляду або правового режиму тощо, винна особа посягає на охоронювані законом цінності» [8, с. 76].

Не вдаючись до дискусії щодо визначення поняття предмета злочину, що не є завданням нашого дослідження, приймемо таку точку зору, як найбільш змістовну, та перейдемо до аналізу предмета підкупу працівника підприємства, установи чи організації.

Справедливим буде згадати ст. 191-2 КК УРСР 1960 року, яка мала назву «Одержання незаконної винагороди працівником державного підприємства чи організації». Предметом цього злочину була незаконна винагорода, тобто матеріальні блага або вигоди майнового характеру у значному розмі-

рі. Згідно із приміткою до ст. 191-2 КК УРСР 1960 року під значним розміром незаконної винагороди слід розуміти незаконну винагороду, яка у 0,5 та більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [9, с. 792].

З набранням чинності КК України 2001 року предметом злочину, передбаченого ст. 354 КК України вважалась незаконна винагорода у значному розмірі, тобто така винагорода, яка у два та більше разів перевищує неоподатковуваний мінімум доходів громадян [10, с. 730]. Як бачимо поняття незаконної винагороди не змінилося, але змінився її розмір.

У наступних редакціях ст. 354 КК України замість незаконної винагороди, яка беззаперечно вважалась предметом даного злочину, було використано новий для Кримінального закону термін «неправомірна вигода», який отримав і відповідну роль у складі злочину. Щоб перевірити правильність такого «спадкування», проаналізуємо вказане поняття.

Вперше з терміном «неправомірна вигода» ми зустрічаємось у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» № 1508-VI від 11.06.2009 року [11], який втратив чинність на підставі Закону України «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» № 2808-VI від 21.12.2010 року [12].

У 2014 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» [13] стаття 354 КК України отримала назву «Підкуп працівника державного підприємства, установи чи організації». В редакції цього Закону в п. 1 примітки до ст. 354 КК України під неправомірною вигодою розумілися грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, що перевищують 0,5 неоподаткованого мінімуму доходів громадян, або нематеріальні активи, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

Як бачимо, законодавець повернувся до мінімального розміру неправомірної вигоди аналогічного значному розмірові незаконної винагороди за КК УРСР 1960 року. Але більш цікавим з точки зору аналізу природи досліджуваного поняття є віднесення до нього, поряд з матеріальними речами, нематеріальних активів, тобто предмет було розширено на утворення, які можуть не мати матеріального характеру.

Останні на сьогоднішній день зміни у поняття неправомірної вигоди були внесені Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» [14].

Відповідно до поточної редакції, згідно із п. 2 примітки до ст. 354 КК України під неправомірною вигодою слід розуміти грошові кошти чи інше майно, переваги, пільги, послуги, нематеріальні активи, будь-які інші вигоди нематеріального чи негрошового характеру, які пропонують, обіцяють, надають чи одержують без законних на те підстав.

Аналогічно із іншими статтями КК, що передбачають відповідальність за підкуп, мінімального розміру неправомірної вигоди у ст. 354 КК не встановлено. Відтак, подібно до інших таких злочинів, передбачених розділом XVII Кримінального кодексу України, кваліфікація вчиненого за ст. 354 КК має бути здійснена відповідно до конкретних обставин кримінального провадження та з урахуванням положень про малозначність діяння (ч. 2 ст. 11 КК) [15].

Стосовно зняття певних рамок із розміру неправомірної вигоди і, взагалі, необхідності чи навіть можливості їх встановлення, ми хочемо звернути увагу на питання, на яке деякі науковці звертають увагу [16; 17], але воно чомусь і досі залишається невирішеним. Проблема стосується, так би мовити, вміщення неправомірної вигоди, яка отримала нову природу із включенням до неї вигід нематеріального чи негрошового характеру, в теоретичні рамки предмета злочину. Останній, як ми встановили вище, на думку переважної більшості вчених, має суто ма-

теріальний, або майновий, характер і віднесення до нього нематеріальних субстанцій є дискусійним у науці кримінального права.

Проте, слідуючи думці більшості вчених та постулату про обов'язковість для складу злочину вказаного в диспозиції статті предмету, у випадках наявності неправомірної вигоди у нематеріальному вигляді слід констатувати відсутність предмету, а отже, і складу злочину.

Постає питання про доцільність внесення таких змін у визначення неправомірної вигоди, якщо все залишилося таким, як було до цього, – вона має суто матеріальний характер як предмет злочину. Це, на наш погляд, звужує розуміння кримінально караної корупції і зводить її тільки до обміну особою свого становища лише на матеріальні цінності.

Очевидно, що у вирішенні цієї проблеми можна рухатися як мінімум у двох напрямках: або змінювати теоретичне уявлення про предмет злочину, або ж змінити визначення неправомірної вигоди, щоб воно відповідало сучасному розумінню предмета злочину.

Перший варіант занадто радикальний – предмет злочину є сталим поняттям кримінального права і займає певне місце у складі злочину. Його перегляд і допущення існування нематеріальних предметів злочинів може призвести до непередбачуваних наслідків. У другому варіанті, в принципі, можна нічого не робити – від зміни визначення неправомірної вигоди нічого не зміниться, оскільки та його частина, яка повинна при цьому бути прибрана, і так не працює.

Третім способом вирішення цього питання є віднесення неправомірної вигоди до інших елементів складу злочину. Д. В. Пашнев, наприклад, пропонує віднести її у складі корупційного злочину до мети особи, яка з використанням влади або службового становища одержує її або намагається одержати, тобто до ознаки суб'єктивної сторони [16].

У зв'язку із обмеженими обсягами дослідження, на наш погляд, вказана проблема не може бути вирішена в рамках дослідження, яке присвячено повному складу злочину, і потребує окремого дослідження. Ми ж, підтримуючи наведені вище висновки

вчених про можливість визнання предметами злочину не тільки матеріальних, але й нематеріальних утворень, визнаємо неправомірну вигоду предметом досліджуваного злочину.

З іншого боку, постає питання, чи справедливе таке твердження щодо неправомірної вигоди у складах злочинів, передбачених ч. 1 та ч. 2 ст. 354 КК, тобто вчинюваних з боку вигодонадавача – особи, яка її пропонує, обіцяє чи надає за вчинення чи невчинення працівником будь-яких дій з використанням становища, яке він займає, або особою, яка працює на користь підприємства, установи чи організації, в інтересах того, хто пропонує, обіцяє чи надає таку вигоду, або в інтересах третьої особи. До того ж згадаємо частину визначення поняття корупції в Законі, яка стосується цієї її сторони: «Обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей». Отже, у вигодонадавача є мета – дія або бездіяльність працівника. Але чим при цьому є неправомірна вигода, яку роль вона відіграє? На наш погляд, це очевидно – вона є засобом досягнення вказаної цілі для вигодонадавача.

Такої точки зору, до речі, певна частина вчених притримувалася щодо хабара в складі його давання (ст. 369 КК у старій редакції). Цю точку зору, на наш погляд, детально проаналізував та обґрунтував Д. Г. Михайленко у своєму дисертаційному дослідженні [18, с. 63–64]. І на наш погляд, можна погодитися з нею, проте, з огляду на вказані нами особливості природи неправомірної вигоди (не тільки матеріальний, але й нематеріальний характер), знову ж таки виникають зауваження з наступних причин.

У кримінальному праві засоби вчинення злочину – це предмети зовнішнього світу, що полегшують вчинення злочину. Наприклад, підроблені документи, що використовуються винною особою для вчинення шахрайства [19, с. 44]. Отже, аналогічно з предметом злочину, в науці переважає думка про матеріальну природу засобів злочину, що,

знову ж таки, викликає сумніви щодо визнання неправомірної вигоди засобом вчинення підкупу, з огляду на можливість її нематеріального характеру.

Ця проблема також ще потребує свого вирішення, проте ми схилиємося до можливості розширеного тлумачення засобу вчинення злочину включенням до обсягу цього поняття і нематеріальних субстанцій, зокрема, неправомірної вигоди.

З боку вигодонадавача неправомірна вигода є засобом вчинення злочину і досягнення необхідного результату – здійснення або нездійснення певної дії на його користь чи на користь третьої особи. Вигодонадавач надаючи, обіцяючи, пропонуючи неправомірну вигоду, створює у працівника конфлікт інтересів і впливає на вчинення або невчинення ним певної дії із використанням свого становища.

Отже, неправомірна вигода не може бути визнана предметом підкупу відповідно до ч. 1 та ч. 2 ст. 354 КК і є засобом вчинення цього злочину.

Висновки

Неправомірна вигода, яка прийшла за заміну винагороді та хабареві, відповідно до законодавчого визначення отримала нову природу із включенням до неї вигід нематеріального чи негрошового характеру. У зв'язку з цим перед наукою кримінального права постає питання про відповідність неправомірної вигоди доктринальному розумінню предмета злочину.

В умовах, коли корупція в нашій країні досягла не тільки кількісно, але й якісно нового рівня, і включає в свій зміст не тільки обмін становища на матеріальні цінності, але й ті, які раніше не вважалися її предметом – нематеріальні (негрошові), виникає необхідність визнання вірним розширеного тлумачення предмету злочину та включення до нього нематеріальних субстанцій. І неправомірна вигода повинна визнаватися предметом корупційних злочинів, у тому числі, передбачених ст. 354 КК.

З іншого боку, механізм вчинення підкупу не дозволяє застосувати погляд на неправомірну вигоду як на предмет злочину

у відношенні однієї з його сторін, а саме з боку особи, яка надає неправомірну вигоду. Надаючи, обіцяючи, пропонуючи неправомірну вигоду, ця особа створює у працівника конфлікт інтересів і впливає на вчинення або невчинення ним певної дії із використанням його становища. А отже, неправомірна вигода в цьому випадку повинна вважатися засобом вчинення злочину.

Література

1. Трайнин А. Н. Общее учение о составе преступления / Трайнин А. Н. – М. : Госюриздат, 1957. – 363 с.
2. Загородников Н. И. Советское уголовное право: Общая и Особенная части / Загородников Н. И. – М. : Юрид. лит., 1975. – 568 с.
3. Фролов Е. А. Спорные вопросы общего учения об объекте преступления // Сборник научных трудов. – Вып. 10. – Свердловск : Свердловский юрид. ин-т, 1969. – С. 184-225.
4. Панов Н. И. Понятие предмета преступления по советскому уголовному праву / Н. И. Панов // Проблемы правоведения. – 1984. – Вып. 45. – С. 68–72.
5. Радутный А. Э. Информация как предмет преступления (на примере анализа отдельных составов) / А. Э. Радутный // Проблемы законности. – 1999. – Вып. 37. – С. 181–189.
6. Лашук Є. В. Предмет злочину в кримінальному праві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Лашук Єфрем Вікторович. – К., 2005. – 262 с.
7. Самойлова О. С. Конфіденційна інформація, що є власністю держави, як предмет злочину / О. С. Самойлова // Вісник Нац. ун-ту внутр. справ. – 2004. – Вып. 27. – С. 185–188.
8. Фесенко Є. В. Кримінально-правовий захист здоров'я населення (коментар законодавства та судової практики) / Є. В. Фесенко. – К. : Істина, 2001. – 192 с.
9. Уголовный Кодекс Украины : научно-практический комментарий (отв. ред. Яценко С. С., Шакун В. И.). – К. : Правові джерела, 1998. – 1088 с.
10. Уголовный кодекс Украины : комментарий / под ред. Ю. А. Кармазина

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена побудові кримінально-правової характеристики неправомірної вигоди як предмета злочинів, передбачених ст. 354 КК в актуальній редакції Кримінального Закону. Здійснене узагальнення сучасного розуміння предмету злочину, з'ясовано природу неправомірної вигоди та проведено аналіз можливості визнання її предметом вказаних злочинів.

SUMMARY

The article is devoted to the construction of the criminal law characteristics of an unlawful benefit as a target of crimes under Art. 354 in the latest edition of the Criminal Law. In article implemented a generalization of the modern understanding of the target of crime, established the nature of the unlawful benefits and the analysis of the possibility of recognizing it the target of such crimes.

и Е. Л. Стрельцова. – Х. : ООО «Одиссей», 2001. – 960 с.

11. Закон України від 11.06.2009 р. № 1508-VI «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» // Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 46. – Ст. 699.

12. Закон України від 21.12.2010 р. № 2808-VI «Про визнання такими, що втратили чинність, деяких законів України щодо запобігання та протидії корупції» // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – № 25. – ст.188.

13. Закон України від 18.04.2013 р. № 221-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність із стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією» // Голос України від 17.05.2013 р. – № 90.

14. Закон України від 12.02.2015 р. № 198-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення діяльності Національного антикорупційного бюро України та Національного агентства з питань запобігання корупції» // Відомості Верховної Ради. – 2015. – № 17. – Ст. 118.

15. Узагальнення судової практики розгляду справ про адміністративні корупційні правопорушення та деякі злочини, передбачені розділом XVII Кримінального кодексу України [Електронний ресурс] /- А. В. Левченко, К. В. Темнік, І. В. Онішко ; Закон і бізнес. – Режим доступу: http://zib.com.ua/ua/print/57263-uzagalnennya_sudovoi_praktiki_rozglyadu_sprav_pro_administra.html.

16. Пашнев Д. В. Місце неправомірної вигоди у складі корупційного злочину / Д. В. Пашнев // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції в Україні : матеріали наук.-практ. конф. [19 квітня 2013 року, м. Харків] / МВС України, Харківський нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2013. – 322 с. – С. 200–205.

17. Пашнев Д. В. Неправомірна вигода як предмет злочину, передбаченого ст. 368 КК України / Д. В. Пашнев // Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції : зб. матеріалів Міжн. наук.-практ. конф. [17 квітня 2014 року, м. Харків] / МВС України ; Харківський нац. ун-т внутр. справ ; Наук.-дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України ; Кримінологічна асоціація України. – Х. : Золота миля, 2014. – 256 с. – С. 71–74.

18. Михайленко Д. Г. Підстави кримінальної відповідальності за хабарництво (давання та одержання хабара) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Д. Г. Михайленко ; Одеська національна юридична академія. – О., 2009. – 263 с.

19. Кримінальне право України (у питаннях та відповідях) : навч. посіб. / [Литвинов О.М., Житний О.О., Клемпарський М.М. та ін.] ; за заг. ред. д-ра юрид. наук., проф. О.М. Литвинова ; МВС України, Харьк. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2016. – 328 с.